

BRAM MOERLAND



HET
EVANGELIE
VAN
THOMAS

Het weten van een ongelovige

Bram Moerland

Het Evangelie van Thomas

Het weten van een ongelovige



AnkhHermes

Inhoud

Hartelijk Handboek. Voorwoord door Annemiek Schrijver 9

Het belang van Thomas. Werd Thomas geschreven vóór of na het Nieuwe Testament? 14

De ongelovige Thomas? 20

De twee naturen van de mens 24

Elk mens zijn eigen Messias 31

De menswording 35

Geen Apocalyps in het Thomasevangelie 39

Toelichting bij de logia 43

Website www.thomasevangelie.info 253

Noten 255

Het belang van Thomas

Werd Thomas geschreven vóór of na het Nieuwe Testament?

Sedert de herontdekking van het Thomasevangelie is er een felle strijd ontbrand om de datering ervan. Die datering is van groot belang. Want daarvan hangt de betekenis af van deze tekst voor de wordingsgeschiedenis van het christendom.

Hoe oud is het Thomasevangelie, de tekst die het onderwerp is van dit boek? Dat is een klemmende vraag gebleken, waarover veel strijd is geleverd. Maar waarom? Wat is de inzet van die strijd? Waarom al die venijnige boosheid vanuit kerkelijke hoek?

Het begon allemaal opnieuw in 1945. In dat jaar vonden boeren in de buurt van Nag Hammadi, in Egypte, een kruik met oude teksten uit de begintijd van het christendom. De verzameling teksten uit die kruik noemt men sedertdien naar de vindplaats de Nag Hammadigeschriften.¹

In die kruik bevond zich ook een versie van het Thomasevangelie.

Ja, we wisten al dat er ooit zoiets had bestaan als een Thomasevangelie, niet omdat we de tekst zelf hadden, maar omdat er ook al in de eerste eeuwen over werd gesteggeld door de kerkvaders. Dat gesteggel was bewaard gebleven. Het bestaan van het Thomasevangelie kenden we daarom tot 1945 alleen van horen zeggen. De tekst zelf was al kopje onder gegaan in de vroege strijd om de christelijke waarheid in de eerste eeuwen na Jezus,

en, naar het leek, voorgoed verdwenen in die aloude strijd. Maar toen dook die tekst ineens weer op uit het Egyptische woestijnzand. En meteen ontbrandde die oude strijd opnieuw, alsof er alleen maar een langdurige pauze was geweest waarna de strijd opnieuw in alle hevigheid werd voortgezet.

Van alle teksten die bij Nag Hammadi werden teruggevonden, bleek het Thomasevangelie daarom niet alleen de meest tot de verbeelding sprekende, maar ook de meest controversiële.

En waar ging die hervatte strijd over? Die ging over de datering van het Thomasevangelie.

Van wanneer dateert die tekst?

Die vraag doet ertoe. Want daarvan hangt de betekenis af van deze tekst voor de wordingsgeschiedenis van het christendom, en zelfs voor het christelijke geloof zoals dat ook nu nog beleeden wordt.

De rol die in Thomas aan Jezus wordt toegekend is namelijk geheel anders dan die van de kerkelijke overlevering. Anders dan de evangeliën uit het Nieuwe Testament bevat het Thomasevangelie geen levensgeschiedenis van Jezus. De kruisiging en opstanding van Jezus komen er niet in voor, en die hebben voor Thomas dus ook geen enkele betekenis.

En dat verschil is van wezenlijk belang, omdat de kruisdood van Jezus in het traditionele kerkelijke christendom juist wel een rol speelt, zelfs de hoofdrol.

Jezus was toch ter verzoening van onze zonden aan het kruis gestorven? Niets daarvan treft men aan in het Thomasevangelie.

Oorspronkelijke leer van Jezus? Werd Thomas geschreven lang na de teksten uit het Nieuwe Testament, als een beknopte samenvatting, en dan ook nog slecht gedaan, misschien een bewuste vervalsing zelfs? Of is het omgekeerd, en dateert Thomas van vóór de teksten in het Nieuwe Testament? Bevat Thomas dan misschien zelfs de oorspronkelijke leer van Jezus en is het Nieuwe Testament een latere verbastering daarvan?

Dat zijn de hoeken van de arena waarbinnen zich de strijd om de datering van het Thomasevangelie afspeelt.

Als Thomas veel later zou zijn geschreven dan de evangeliën in het Nieuwe Testament, dan kun je die afwijkende visie van Thomas eenvoudigweg verwerpen als een late ketterij, een afwijking van de oorspronkelijke, ware leer. Maar als Thomas eerder was, dan roept dat allerlei klemmende vragen op en vooral deze: valt het kerkelijke christendom wel samen met de oorspronkelijke leer van Jezus?

Het zal duidelijk zijn dat de late datering van Thomas vooral wordt aangehangen in de meer traditionele kerkelijke kringen. Men treft die bijvoorbeeld aan in het boek van Schippers over het Thomasevangelie dat hij al in 1960 publiceerde.²

Schippers spreekt regelmatig met verontwaardiging over de wijze waarop Thomas de teksten uit het Nieuwe Testament verminkt.

Maar die overtuiging verliest in toenemende mate aanhang.

Aan de andere kant van deze discussie wordt beweerd dat Thomas een onafhankelijke traditie uit de begintijd van het christendom vertegenwoordigt, geheel los van de Nieuwtestamentische evangeliën. En die opvatting wordt steeds vaker als geldig erkend.³

Het moge dus duidelijk zijn dat de datering van Thomas niet alleen maar een vraag is voor historici. Die is ook van belang voor de vraag: wat betekent het om een christen te zijn?

De oertekst Hoe was het dan? Wat was er nu eerst? Het antwoord op die vraag is niet zonder problemen. Want, ook als men aanneemt, dat Thomas ontstaan zou zijn vóór de nieuwtestamentische evangeliën, dan rest nog de vraag: is de tekst die teruggevonden werd in Nag Hammadi gelijk aan de oertekst van Thomas?

De teruggevonden kopie van Thomas dateert uit de vierde eeuw en het is beslist niet zeker dat we hiermee de complete en on-

gewijzigde oer-Thomas in handen hebben. De oer-Thomas is hoogstwaarschijnlijk in het Aramees opgesteld, daarna vertaald in het Grieks en de teruggevonden Thomas is weer een vertaling van de Griekse versie in het Koptisch. In dat traject heeft Thomas zo goed als zeker redactionele wijzigingen ondergaan, al dan niet opzettelijk. Maar wat zijn die wijzigingen? Daarover is moeilijk zekerheid te verkrijgen.

Maar hoe zit dat met de evangeliën uit het Nieuwe Testament? Het zal waarschijnlijk voor velen een verrassing zijn dat voor de datering daarvan precies hetzelfde probleem geldt als voor Thomas. Want ook van de evangeliën uit het Nieuwe Testament dateren de oudste volledige manuscripten uit de vierde eeuw, dezelfde eeuw dus als die van het teruggevonden manuscript van Thomas. Er zijn wel wat losse fragmenten gevonden die ouder zijn, maar wat die vooral aantonen is dat er in die eerste eeuwen nogal wat verschillende versies van de teksten uit het Nieuwe Testament hebben gecirculeerd. Aan de evangeliën van het Nieuwe Testament is volop gesleuteld. Dat weten we in elk geval met zekerheid.⁴

Zowel van Thomas als van de evangeliën uit het Nieuwe Testament dateren de oudste ons beschikbare complete manuscripten dus uit de vierde eeuw. Daarin gaan ze dus gelijk op.

Niettemin is nu toch onder wetenschappers de heersende opvatting dat Thomas een onafhankelijke tekst is, en dus niet achteraf uit de nieuwtestamentische evangeliën is samengevat. De oer-Thomas zou zijn opgetekend zo'n tien jaar na de dood van Jezus. En het is zelfs aannemelijk dat Thomas Jezus werkelijk heeft gekend en ook een van zijn volgelingen was.

Dat geldt dan niet voor de schrijvers van de evangeliën uit het Nieuwe Testament. Die zijn van een generatie later en die hebben Jezus niet zelf gekend. Die noteren wat ze van anderen hebben gehoord en maken daar hun eigen verhaal van.

Marcus was de eerste die een levensverhaal van Jezus schreef. Lucas en Matteüs namen dat verhaal van Marcus grotendeels over, maar voegden en nog losse uitspraken van Jezus aan toe.

Die losse uitspraken van Jezus in Lucas en Matteüs zijn vaak nagenoeg gelijk aan uitspraken van Jezus in Thomas. En ook dat voedt de veronderstelling dat Lucas en Matteüs, behalve uit Marcus, ook geput hebben uit een eerder bestaande verzameling losse uitspraken van Jezus, precies zoals die in Thomas voorkomen. En daarom is nu de heersende opvatting dat de oer-Thomas in elk geval ouder is dan Lucas en Matteüs, en hoogstwaarschijnlijk ook ouder dan Marcus.

Twee tekstbronnen met verschillende visies De oertekst van Thomas hebben we dus niet. Evenmin als die van de evangeliën in het Nieuwe Testament. Maar, al zouden er in Thomas later teksten zijn toegevoegd, gewijzigd of zelfs verwijderd, dan nog is duidelijk dat in Thomas een geheel eigen visie op de betekenis van Jezus tevoorschijn komt. Die is geheel anders dan die welke traditioneel ontleend wordt aan het Nieuwe Testament. Daar moeten we het dus mee doen: twee tekstbronnen met verschillende visies, waarvan de manuscripten van beide dateren uit de vierde eeuw.

De vraag die we ons allereerst kunnen stellen is: wat is het verschil? Wat vertelt de een en wat vertelt de ander? Want dat de enige zaligmakende waarheid alleen maar te lezen zou zijn in het Nieuwe Testament, in die geloofs zekerheid is door de vondst van Thomas onmiskenbaar een flinke deuk geslagen. Er is nu, met Thomas, in elk geval een andere zienswijze overgeleverd dan die van de kerken.

Die visie is helder, nog veel helderder dan ik aanvankelijk al vermoedde.

De veel verkondigde opvatting is dat de volgorde van de uitspraken van Jezus in het Thomasevangelie volstrekt willekeurig is. Maar tot mijn grote verrassing ontdekte ik bij de bestudering van het Thomasevangelie dat de volgorde van de teksten een zorgvuldige didactische opbouw vertoont. Ze vertonen als geheel een opmerkelijke spirituele samenhang.

En die samenhang bleek veel groter dan ik aanvankelijk al had verwacht.

Het Thomasevangelie is niet alleen maar een verzameling losse uitspraken. Het blijkt een zorgvuldig opgebouwd handboek voor spirituele groei. Dat vooral heb ik in dit boek duidelijk willen maken. Die visie voeg ik met overtuiging toe aan het nog steeds voortgaande debat.

Ik wil die visie in dit boek helder maken, en die aan de lezers van dit boek voorleggen.

Maar de belangrijkste vraag die om een antwoord vraagt is: wie is Jezus? Wie is de Jezus van het Thomasevangelie in vergelijking met het Nieuwe Testament?

Verrassend genoeg geeft het Evangelie van Johannes daarop een helder antwoord.